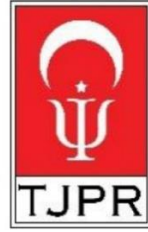

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 10 • Aralık 2024 • 259-268
Issue: 10 • December 2024 • 259-268

Çocukların Bilişsel ve Dini Gelişiminde Ölüm Olgusu

Yılmaz, S. (2023). *Çocukların bilişsel ve dini gelişiminde ölüm olgusu.*

Ankara: Grafiker Yayınları (225 s.)

Yılmaz, S. (2023). *The phenomenon of death in children's cognitive and religious development.* Ankara: Grafiker Publishing (225 p.)

ISBN: 978-625-6444-12-6

Fatma Aslı Üral

Yüksek Lisans Öğrencisi

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-posta: uralfatmaasli@gmail.com

Orcid: 0009-0007-2204-939X

Eskişehir / Türkiye

MA Student

Eskişehir Osmangazi University

Institute of Social Sciences

E-mail: uralfatmaasli@gmail.com

Orcid: 0009-0007-2204-939X

Eskişehir / Türkiye

<https://doi.org/10.59379/tdpd.1516678>

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Türü • Article Type Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received 15 Temmuz 2024 • 15 July 2024
Kabul Tarihi • Accepted 12 Ekim 2024 • 12 October 2024

Ö z e t

Değerlendirmesi yapılan bu kitap, Sivas il örneklemindeki 8-13 yaş aralığındaki öğrenciler üzerinde ölüm konusunu kapsamaktadır. Öğrencilerin sosyo-kültürel, ekonomik ve yaş kriterleri dikkate alınarak çocukların ölüm olgusunu nasıl algıladıkları hakkında bilgi sunmaktadır. İncelenen bu çalışmada, çocukların anne-baba ve/veya yakınlarını kaybetmeleri ile farklı kültür ve inanç düzeylerinde olmaları gibi değişkenlerin ölüm kavramını ilişkilendirmede farklılıklar ortaya çıkarıldığı bulgulanmıştır.

A n a h t a r K e l i m e l e r
Din psikolojisi • Bilişsel gelişim
Tanrı algısı • Ölüm • Çocuk

A b s t r a c t

The evaluated book focuses on the concept of death among children aged 8–13 in the Sivas province sample. Considering the socio-cultural, economic, and age-related criteria of the students, it provides insights into how children perceive the phenomenon of death. The study reveals that variables such as the loss of parents and/or close relatives, as well as differences in cultural and religious backgrounds, lead to variations in how children associate with the concept of death.

K e y w o r d s
Psychology of religion • Cognitive development
Perception of God • Death • Child

Sema Yılmaz, lisans eğitimini 2000 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamlamıştır. 2001-2011 yılları arasında ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yapmıştır. 2004 yılında Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde “Gaziantep’te Sosyo-Kültürel ve Dini Hayat (Şahitkamil Örneği)” konulu teziyle yüksek lisansını, 2011 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde “Çocukların Bilişsel ve Dini Gelişiminde Ölüm Olgusu” konulu teziyle doktorasını tamamlamıştır. 2012 yılında Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde öğretim üyesi olarak akademisyenliğe başlamıştır. 2019’da Tübitak desteği ile doktora sonrası araştırmasını yapmak için misafir araştırmacı olarak Amerika Boston Üniversitesi’ne gitmiştir. İlgili çalışmasını Boston Üniversitesi Teoloji Fakültesi ve Center for Mind and Culture adlı araştırma merkezinde tamamlamıştır. Yılmaz’ın, din psikolojisi üzerine çeşitli konularda çalışmaları bulunmaktadır. Yılmaz, hala Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Ana Bilim dalında öğretim üyeliği görevini devam ettirmektedir. Bununla birlikte Cumhuriyet Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ve Uygulama Merkezi’nde müdür olarak görev yapmaktadır.

Bu kitap, Yılmaz’ın 2004-2011 yılları arasında *Çocukların Bilişsel ve Dini Gelişiminde Ölüm Olgusu* konulu doktora tezinden üretilen bir çalışmadır. Değerlendirmesi yapılan bu kitap, din psikolojisi alanında yapılmış bir çalışmadır. Kitap incelendiğinde içindekiler bölümünün önsöz, kısaltmalar, giriş ve üç bölümden oluştuğu görülmektedir.

Eserin *Giriş* bölümünde Yılmaz, “Araştırmanın Problemi, Araştırmanın Hipotezleri, Araştırmanın Önemi, Araştırmanın Amacı, Sayıltılar, Araştırmanın Sınırlılıkları, İlgili Yayın ve Araştırmalar” adlı başlıklarını ele alıp çalışmanın nasıl yapıldığına dair ön bilgilendirme yapmıştır. Kitabın önsözünde kısaca ölüm kavramını açıklayıp ölüm kavramının insan hayatındaki yerinden ve öneminden bahsetmiştir. Daha sonrasında ölüm olgusunun zihinsel boyutunu çocukların gelişim süreci içerisinde ele almış ve bilişsel gelişim bağlamında incelemiştir.

Kitabın *Araştırmanın Yöntemi* başlıklı birinci bölümünde (ss. 31-38), sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarda ortaya konan teorik varsayımların uygulamadaki geçerliliklerinin anlaşılabilmesi için alan araştırmalarının desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Araştırmaların sonucunda ise bilimsel ve objektif sonuçlar elde edebilmek için test ve ölçeklere ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Psikolojide araştırma yöntemleri, bilimsel yöntemlerle bilgi elde etmek ve anlamak amacıyla kullanılmaktadır. Psikolojide araştırmalar genellikle gözlem, deney, anket ve mülakat gibi çeşitli araştırma yöntemle-

rini içermektedir. Bununla birlikte eserde, çocuk üzerine ölüm olgusu çeşitli varsayımlarla irdelenmeye çalışılmış fakat varsayımların yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Çocuğu anlamanın en iyi yollarının test ve anket olduğunun, sosyal bilimlerde herhangi bir çalışmada kullanılan yöntemlerin uygun olmadığına verimli bir sonuç alınamayacağını üzerinde durulmuştur. Yılmaz, araştırma konusunu bilişsel ve davranışsal boyutuyla analiz edecek bir ölçeğin eksikliğini ortaya koymuş ve devamında yeni bir ölçek geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Çalışmanın yöntemlerini belirten araştırmacı, bu yöntemleri *Araştırmanın Evren ve Örneklemi, Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları, Uygulama ve Analiz* başlıkları altında aktarmıştır. Araştırmanın evreni genel anlamda Türkiye'deki tüm ilköğretim okulu öğrencilerini özel anlamda ise Sivas ili sınırları içindeki ilköğretim okullarında öğrenim gören öğrencileri kapsamaktadır. *Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları* bölümünde, çalışmadaki alan araştırması bölümünün verilerinin, örneklem grubunu oluşturan çocukların doğrudan kendilerinden toplandığı ifade edilmiştir. Araştırmanın hipotezlerini denemek amacı ile araştırmacı tarafından hazırlanmış olan Otobiyografik Anket, Çocuklarda Ölüm Kavramı Ölçeği, Çocuklarda Ölüm Kaygısı Ölçeği ve Tanrı Algısı Ölçeği kullanılmıştır. Otobiyografik Anket'i araştırmacı bireylerin kendi yaşamlarıyla ilgili bilgileri toplamak amacıyla kullanmıştır. Çocuklardaki Ölüm Kavramı Ölçeği'ni ölüm ve ölümlle ilgili konuların bireyler üzerindeki etkilerini anlamak, yas süreçleriyle baş etme stratejilerini belirlemek için kullanmıştır. Çocuklardaki Ölüm Kaygısı Ölçeği'nde, araştırmada katılımcı çocukların ölüm karşısındaki kaygı düzeylerini ölçmek için araştırmacı tarafından ölüm kaygısının pozitif ve negatif uzmanını belirlemek amacıyla hazırlanmış 18 maddelik bir soru formu kullanmıştır. Kullanılan son ölçek Tanrı Algısı Ölçeği'nde ölçek maddelerinin hazırlanmasında Tanrı algısı olumlu ve olumsuz olarak ikiye ayrılmış, bu boyutları belirlemede iki tip yönelim belirlenmiştir. Korku yönelimli Tanrı algısında cezalandıran, affetmeyen, uzak, korkutucu tanrı ile ilgili ifadeler; sevgi yönelimli Tanrı algısında ise affeden, şefkatli, çok seven, güvenilir Tanrı ile ilgili ifadeler ölçek maddelerini meydana getirmektedir.

Uygulama ve Analiz, birinci bölümün son başlığıdır. Araştırmacı bu bölümde gerekli etik izinleri aldığını belirtmiştir. Daha sonrasında ise araştırmada kullanılan ölçme araçlarının Sivas il merkezinde üç ilköğretim okulunun 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflarında okumakta olan 595 öğrenciye uyguladığını açıklamıştır. 1. Sınıf öğrencilerinin henüz okuma yazma bilmedikleri ve yazılı olarak uygulanan testleri sağlıklı cevaplamaları mümkün olmayacağı için uygulamaya dâhil edilmediğini belirtmiştir. Araştırmacı verimli sonuçları elde edebilmek için uygulamanın ders saatleri içerisinde ders öğ-

retmeni ve araştırmacının gözetiminde yapıldığını söylemiştir. Ayrıca araştırmacı, ders öğretmenlerini öğrencilerin soru formlarını doldurmalarında hata payını en aza indirmek için önceden bilgilendirmiştir. Bilgi toplama araçlarından elde edilen veriler tasnif edilmiştir. Araştırmada kullanılan Çocuklarda Ölüm Kavramı Ölçeği, Çocuklarda Ölüm Kaygısı ve Tanrı Algısı Ölçeği'nden elde edilen verilere güvenilirlik ve faktör analizi yapılmıştır. Daha sonrasında araştırmacı, çocuklarda ölüm olgusunu etkilediği düşünülen bağımsız değişkenlerle karşılaştırma tabloları oluşturmuştur. Tabloların yorumlanmasında önce frekans dağılımları değerlendirilmiş daha sonrasında gruplar arasında anlamlı fark olup olmadığı incelenmiştir. Verilerin analizinde iki örneklem grubu arasında ortalamalar açısından fark olup olmadığını araştırmak için iki örnek t-testi, grupların ikiden fazla olduğu durumlarda ise ki-kare testi ve tek yönlü anova testi kullanılmıştır. Araştırmacı, ikiden fazla grup olduğunda farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için ise Tukey hsd testi kullandığını ifade edip kitabın birinci bölümünü sonlandırmıştır.

Kitabın ikinci bölümü (ss. 39-116), *Teorik Çerçeve, Araştırmanın Temel Kavramları, Çocukların Bilişsel ve Dini Gelişim Özellikleri ve Çocuklarda Ölüm Kavramı* olmak üzere üç ana başlıkta ele alınmakta ve bunların da altında toplamda yedi adet ayrı alt başlık bulunmaktadır. *Araştırmanın Temel Kavramları* başlıklı ikinci bölümün ilk alt başlığının ise *Gelişim Kavramı* olduğu görülmektedir. Araştırmacının amacı, insanın doğumundan ölümüne kadar olan süre zarfı içerisinde psiko-sosyal, bilişsel ve fiziki değişimlerini ortaya koymaktır. Yılmaz, gelişimi dini gelişim, psikolojik gelişim, sosyal gelişim ve duygusal gelişim olarak dört boyutta incelemiştir.

Kitabın ikinci bölümünde yer alan *Araştırmanın Temel Amaçları* başlıklı ikinci alt başlıkta ölüm kavramını ele almıştır. Ölüm kavramına ilişkin alt kavramlar; biyolojik ölüm, ölüm tecrübesi, ölüm korkusu/kaygısı ölüm-süzlük arzusu olmak üzere beş alt kategoride incelenmiştir. Yılmaz'ın buradaki amacı insanoglunun ölümü zihinsel olarak nasıl algıladığını ve ölüm üzerinde nasıl düşündüğünü ortaya koymaktır. Bu bağlamda yazar, ölüm olgusunun algılanışının bireyin davranışlarıyla ilişkili olduğunu ve insanın doğumundan ölümüne kadar geçen süre zarfı içerisinde ölüm kavramı ile hep ilgilenmekte olduğunu dile getirmiştir. Din psikolojisi, bireylerin ölüm duygularını nasıl etkilediğini anlamaya yönelik bir araştırma alanını içermektedir. Bu bölümün içeriği incelendiğinde, çocukların ölümü nasıl anladıkları, ölüm korkusu ile nasıl başa çıktıkları, aile yapılarının ve yaşadıkları sosyal kültürün nasıl bir rol oynadığı gibi çeşitli yönlerin değerlendirildiği görülmektedir. Ölüm kavramı, çocuklarda hem bilişsel hem de duygusal açıdan önemli bir gelişim alanıdır. Din, çocuklara ölümle nasıl başa çıkacakları konusunda çeşitli anlamlar ve perspektifler sunar. Bu yüzden ki;

bireylerin dinî inançların, ölümle ilgili düşünce ve duyguların çocukların bilişsel ve dinî gelişimlerini anlamak, eğitimciler, ebeveynler ve diğer yetişkinler için mühim bilgiler sağlaması açısından büyük öneme sahiptir.

Kitabın *Teorik Çerçeve* adlı ikinci bölümünün altında ilk olarak *Gelişim Kavramı* adlı alt başlığa yer verilmiştir. Bu başlık altında araştırmacının çocukların bilişsel gelişim özelliklerini, İsviçreli psikolog Piaget'in gelişim kuramlarını ve Kur'an ayetlerini temel alarak açıkladığı görülmektedir. Yılmaz'ın sınırladığı yaş grubu ile ilgili (8-13 yaş arasındaki) dönemde çocuklar duysal ve motor becerilerini geliştirmektedirler. Dinî deneyimler genellikle aile ortamında, ibadetlerle yaşanmaktadır. Çocuklar, bu deneyimlerle beraber dünya hakkında temel anlayışlarını geliştirmekte ve sembolik düşünmeye başlamaktadır. Dinî öğretiler genellikle bu yaş aralığındaki çocuklara aktarılmaktadır. Çocuklar, doğru-yanlış kavramları ve temel inançlar hakkında düşüncelerini daha sonrasında ise mantıklı düşünme yeteneklerini geliştirmektedir. Dinî ritüellerle, kurallarla ve ibadetlerle ilgili anlayışları daha da derinleşmektedir. Çocuklar, ibadetlerin nedenlerini daha iyi kavrayabilmekte ve ibadetlerin toplum içindeki rolünü anlamaya başlayabilmektedir. *Çocuklarda Bilişsel ve Dini Gelişim Özellikleri ve Çocuklarda Allah Anlayışı* başlığı altında yazarın amacı, çocuklar ve yetişkinler arasındaki düşünce yapısı boyutunda görülen farklılıkları ortaya koymaktır. Ayrıca Yılmaz ilgili bölümde çocukların kendi dönemlerini bebeklik dönemi, çocukluk dönemi ve son çocukluk dönemi şeklinde isimlendirerek açıklama yoluna gittiği görülmektedir. *Çocukların Dini Gelişim Özellikleri* adlı ikinci alt başlıkta ise çocukların dinî gelişim evreleri Kur'an ayetlerine göre ele alınmıştır.

Çocuklarda Allah Anlayışı, kitabın ikinci bölümünün son alt başlığıdır. Burada yazar, Tanrı algısının bebeklikten itibaren ailede oluştuğunu belirtir. Çocuklardaki Tanrı anlayışını bir Süpermen olarak Tanrı, yaratıcı olarak Tanrı ve sihirbaz olarak Tanrı şeklinde sınıflandırmıştır. Yazar, aile yapısının çocukların kişilik özelliklerine ve düşünce yapılarına etki ettiğini vurgulamıştır. Çocukların cinsiyeti ve yaşları, Tanrı anlayışlarını etkileyebilmektedir. Örneğin küçük çocuklar genellikle Tanrı'yı bir baba figürü olarak düşünmektedir. Yaş ilerledikçe ve soyut düşünme yetileri geliştikçe Tanrı'ya dair sorular sormaya başlamaktadırlar. Özellikle çocukların bilişsel gelişimi ilerledikçe ölüm, acı, adalet ve sevgi gibi konularda Tanrı olgusuna yönelik daha derin sorular sormaktadırlar. Her çocuğun Tanrı anlayışı benzersiz ve kişiseldir. Çocukların Tanrı'ya dair düşünceleri zaman içerisinde değişebilmektedir, çünkü bilişsel ve duysal gelişimleri ilerledikçe Tanrı anlayışları da değişmektedir. Tanrı anlayışı, genellikle çocuğun ailesi, kültürel çevresi, dinî eğitimi ve bireysel deneyimler gibi bazı faktörlere bağlı olarak şekillenir. Böylece Yılmaz kitabın ikinci bölümünü sonlandırmıştır.

Eserin üçüncü ve son başlığı olan (ss. 117-190) *Bulgular ve Yorum* adlı kısımda, araştırma doğrultusunda ortaya çıkan hipotezlere ve sonuçlara yer verilmiştir. Psikolojide, bir araştırma veya gözleme dayalı olarak elde edilen bulgular, genellikle bilimsel bir yöntem kullanılarak toplanan ve analiz edilen verilere dayanmaktadır. Bu bulgular, belirli bir sorunu anlamak veya bir tezi desteklemek amacıyla elde edilen bilgileri içermektedir. Çalışmadaki nicel uygulamalardan elde edilen verilerin istatistiksel analizleri yapılmış ve bunların sonucunda ortaya konulan bulgular işlenerek tablolaştırılmıştır. *Araştırmaya Katılan Çocuklarla İlgili Genel Bilgiler, Öğrenim Görülen Okullara Göre Dağılım* bölümünde araştırmacı, okulların öğrenci mevcudundaki farklılığın araştırmaya katılan deneklerin dağılımında farklılığa neden olduğunu söylemiştir. *Cinsiyete Göre Dağılım* bölümünde ise araştırmacı cinsiyet bakımından dengeli bir dağılımın olduğunu ve araştırmacının sonuçlarını belirlemesi açısından olumlu etkilediğini belirtmiştir.

Yaşlara Göre Dağılımı bölümünde araştırmacı, gelişimsel dönem olarak incelediğinde somut işlemsel dönem olarak kabul edilen 7-11 yaş aralığında bulunan katılımcı örneklem grubunun % 51,6'sını (n=295) oluşturduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda bilişsel gelişim kuramlarından 11/12 yaş ve üstü olarak kabul edilen soyut işlemsel dönemde bulunan denekler ise örneklemin % 48,4'ünü (n=277) temsil ettiğini ifade etmiştir. “Ebeveynin Öğrenim Durumuna Göre Dağılım, Ebeveynin Meslek Durumuna Göre Dağılım, Ailenin Ekonomik Durumuna Göre Dağılım, Yakın Akraba ve Arkadaş Kaybına Göre Dağılım, Evcil Hayvan veya Başka Bir Hayvanın Ölümüne Şahit Olma Durumuna Göre Dağılım, Ebeveyninden Ayrı Kalma Durumuna Göre Dağılım, Sağlık Durumuna Göre Dağılım” bölümlerinde ise araştırmacı bu dağılımları ilk önce nicel olarak tablolaştırmış daha sonrasında ise verileri yorumlamıştır. “Değerlendirmeler, Evrensellik Alt Kavramına İlişkin Değerlendirmeler, Ölümsüzlük Alt Kavramına İlişkin Değerlendirmeler, Ölüm Ötesi Alt Kavramına İlişkin Değerlendirmeler, Fonksiyonsuzluk Alt Kavramına İlişkin Değerlendirmeler” bölümlerinde araştırmacı nicel verileri tablo halinde vermiş, sonrasında yorumlamıştır.

Araştırmada yer verilen iki bağımsız örnek t-testi, bağımsız iki grup arasındaki farklılığı değerlendirmek için kullanılmıştır. t-testi, hipotez testi olarak bilinen bir süreçtir. t-testi, birçok alanda kullanılan önemli bir istatistiksel analiz yöntemidir ve gruplar arasındaki farklılıkları değerlendirmek için kullanılmaktadır. Tek yönlü anova testi, turkey hsd testi ve ki-kare istatistik analizleri ile açıklamıştır. Devamında ortaya çıkan sonuçlar arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı gözlemlenerek elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Araştırmacı, kitabını sonlandırırken (ss. 191-224) *Sonuç ve Öneriler* kısmına yer vermektedir. Yılmaz, çocukların üzerinde yapılan bu çalışmanın onların bilişsel ve dinî gelişiminde ölüm olgusunu incelemek amacı ile yapıldığını belirtmiştir. Daha sonrasında ise çalışmanın alan araştırması için konuyla ilgili ihtiyaç duyulan ölçek geliştirme çalışmasının yapıldığına dair bilgilendirmiştir. Geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan ölçeklerde örneklem grubuna uygulama yapıldıktan sonra elde edilen verilerin araştırmanın hipotezleri doğrultusunda yaş, cinsiyet, ekonomik durum, ölüm tecrübesi gibi değişkenler açısından değerlendirmeye tabi tutulduğu dile getirilmiştir. Çalışmanın örneklem grubunun çocuklar olduğu dikkate alınarak öncelikle çocukların bir kavram olarak ölümü nasıl anladıkları, ölüm kavramı ile ilgili olduğu düşünülen çeşitli alt kavramlarla birlikte ele alındığı da bildirilmiştir. Araştırmacı, çocuklarda ölüm olgusunu incelemek için farklı ölçeklerin geliştirilmesini diğer araştırmacılara tavsiye etmiştir. Ayrıca ölüm olgusu bilişsel, biyolojik, dinî vs. birçok yönden ele alınabilecek geniş kapsamlı bir kavram olduğundan dolayı; çocuklarda ölüm olgusunun bilişsel ve dinî gelişim dışında farklı gelişimsel özelliklerle birlikte incelenmesini araştırmacılara öneri olarak sunmaktadır. Araştırmacı, anne-baba ve eğitimcilerle ise çocukların gelişim basamaklarını dikkate almalarını, çocukların ölüm kavramı hakkında soru sordukları zaman öncelikle yaş ve bilişsel dönem farklılıklarını dikkate almaları gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca çocukların dinî inanç ve dinî gelişim durumlarını da göz önünde bulundurmaları gerektiğini belirtmiştir. Ölüm sürecinde ve ölüm anında nasıl davranışlar geliştirileceğine dair aile eğitimi mekanizması, geride kalanların yaşamalarının kaçınılmaz olduğu yas sürecinde, uygulanacak psikolojik ve manevi destek mekanizmalarının oluşturulabilir olması araştırmacının gerekli bulduğu hususlar arasında yer almaktadır.

Sonuç olarak bu kitap bir bütün olarak değerlendirildiğinde:

(a) *Güçlü yönleri:* (i) Eser, konunun Türk din psikolojisi literatüründe yeterince ele alınmamış bir alanı detaylı bir şekilde incelemesiyle, literatüre önemli ve özgün bir katkı sunmaktadır. (ii) Akıcı üslubu ve sade anlatımı sayesinde, eser, özellikle alan çalışmalarına yeni başlayan araştırmacılar için anlaşılabilirliği yüksek, değerli bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır. (iii) Eserde bilimsel ve metodolojik yaklaşımların titizlikle uygulanmış olması, okuyucuların konuyu derinlemesine ve bütüncül bir perspektifle kavramasına olanak tanımaktadır. (iv) Araştırmacının çalışmasını başarıyla sonuçlandırması ve elde edilen bulguları kapsamlı bir şekilde değerlendirmesi, eserin en güçlü yönlerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

(b) *Zayıf yönleri:* ((i) Eserde, Apoptosis kavramı dipnot olarak açık-

lanmış olmasına rağmen, metin içerisinde bu kavramın numaralandırılmamış olması (s. 46), okuyucuların ilgili dipnotu fark etmesini zorlaştırmakta ve kavramın bağlamında bir karışıklığa neden olmaktadır. (ii) Yazarın özgeçmişinin kitabın en son sayfasında yer alması, okuyucuların kitabın yazarı hakkında bilgi edinmesini zorlaştırmaktadır. Akademik bir eser olması sebebiyle, okuyucular yazarın alanındaki yetkinliğini öğrenerek kitabı bu bağlamda değerlendirmek isteyebilir. Bu tür bilgiler kitabın başında veya tanım bölümünde sunulursa okuyucunun esere yönelik güveni ve ilgisi artabilir. (iii) Araştırma kapsamında yer alan çocuklar arasında, çocuk tanımına dahil olan 1. sınıf öğrencilerinin okuma yazma bilmemeleri nedeniyle araştırmaya dahil edilmemesi, araştırmanın amacında ve elde edilen sonuçlarda önemli bir eksikliğe yol açmaktadır. Bu durum, araştırmanın kapsayıcılığını ve genellenebilirliğini sınırlamaktadır. (iv) Araştırma tasarımında 8-13 yaş aralığındaki çocukların araştırmaya dâhil edileceği belirtilmiş olmasına rağmen, 8 ve 9 yaş gruplarının yer almaması dikkat çekmektedir. Ayrıca, her yaş grubunda yer alan çocukların sayılarındaki dengesizlik, sonuçların güvenilirliğini ve geçerliliğini etkileyebilir. Bu durum, araştırmanın bulgularını değerlendirirken önemli bir sınırlama olarak karşımıza çıkmaktadır.

(c) *Geliştirilebilir yönler:* (i) Eserin kapak tasarımının daha sade bir şekilde düzenlenmesi, kitabın arka kapağında yer alan özet kısmının daha rahat okunmasını sağlayabilir. Bu tasarım değişikliği, okuyucuların kitaba dair ilk izlenimlerini olumlu yönde etkileyebilir ve kitabın genel estetik görünümünü güçlendirebilir. (ii) Araştırmaya okuma yazma bilmeyen 1. sınıf öğrencilerinin de dâhil edilebileceği alternatif bir yöntem kullanılması, araştırmanın kapsayıcılığını artırabilir. Örneğin, bu grup için görsel veya sözlü değerlendirme yöntemleri tercih edilerek, araştırma bulgularının genellenebilirliği güçlendirilebilir. (iii) Kitap içerisinde kullanılan terim ve kavramların daha geniş bir okuyucu kitlesi tarafından anlaşılabilmesi için, bir kavram sözlüğünün eserin sonunda veya her bölümün sonuna eklenmesi önerilebilir. Bu, kitabın erişilebilirliğini ve akademik faydasını artıracaktır.

